

चांदोबा

ऑक्टोबर १९८६

इंदुमति

प्राचीन काळी तृणबिंदु नावाच्या ऋषीने बरीच वर्षे तपश्चर्या केली. ती सफल झाली तर मात्र इंद्राच्या जागेला धोका पोह्रोचणार ह्या विचाराने इंद्राने तृणबिंदुचीं तपश्चर्या भंग करण्याच्या इच्छेने हरिणी नावाच्या एका अप्सरेला तिथे पाठविले.

हरिणी तृणबिंदुच्या जवळ जाऊन पोहोचली. आणि तिने आपल्या नृत्य-गायनाने इंद्राच्या आज्ञाचे पालन केले. त्या अप्सरेचा उद्देश जाणून तृणबिंदु ऋषींनी संतापाने तिला शाप दिला–"तू तुच्छ मानव स्वभावाने मनुष्य रूप घेऊन जन्माला येशिल. त्यावर हरिणीने ऋषीना निवेदन करीत म्हटले. आपण मला क्षमा करून शाप परत घ्यावा.

थोडया वेळाने ऋषी शांत झाले. म्हणाले–"जेव्हां पारिजातकाच्या फुलांचा हार तुझ्या अंगाला स्पर्श करेल तेव्हां तू शापापासून मुक्त होशिल.

ऋषीच्या शापाने हरिणी भोजराजाच्या येथे इंदुमतिच्या रूपाने जन्माला आली. आणि स्वयंवर प्रसंगी अयोध्याचा राजा अज ह्याला तिने वरले.

एक दिवस ती बागेत हिंडत असतांना हवेतून ढगा बरोबर एक फुलांची माळ खाली येत असतांना तिने पाहीली. आकाशमार्गाने जात असलेल्या नारदाच्या वीणेवरून ती माळ ओघळून खाली येऊन इंदुमतीच्या गळ्यात येऊन पडली. इंदुमतीने आश्चर्याने त्या पारिजातकाच्या फुलांच्या माळेकडे पाहीले. दुसऱ्या क्षणी बेशुद्ध होऊन खाली पडली व आपल्या मानव देहाचा त्याग करून देवलोकात जाऊन पोहोचली.

मुलाची जबाबदारी

एक पार्वती नावाची म्हातारी बाई दारोदार वणवण भटकत भीक मागुन आपले पोट भरीत होती. एकदा हिंडत असतांना तिला एक दहा वर्षाचा अनंत नावाचा अनाथ मुलगा भेटला. त्या मुलाला जात्याच शिक्षणाची आवड पाहुन तिला त्याची दया आली. तीने त्याला आपल्या बरोबर घेतले व जे काही भीक मागून पैसे मिळत. त्यातील अर्धे ती त्याच्या शिक्षणाकरिता खर्च करून ती त्याला शिकवू लागली.

त्याचे शिक्षण संपले व त्याला चांगली नोकरी सुद्धा लागली. तेव्हां त्यांनी एक चांगले घर भाड्याने घेतले. पार्वतीला त्यामुळे भारी मुलाचे कौतुक वाटले व ती मनात विचार करू लागली की चला आता आपले कष्ट संपले.

त्याच सुमारास उपवर मुलीचे वडील वराच्या शोधात अनंतच्या घरी आले. त्यातील एक मुलगी माला पार्वतीने पसंत केली व तिच्याबरोबर अनंतचे लग्न लावून दिले.

माला लग्न होऊन सासरी आली. परंतु आपल्या नवऱ्या बरोबर अशा म्हाताऱ्या दिसणाऱ्या बाईला पाहून तिला किळस वाटली वर तिला रोज आपण जेवण करून वाढायचे हे पाहून तिला कसेसेच झाले. ती त्याचा उपटा म्हातारीवर काढू लागली. परंतु असा त्रास पार्वती पूर्वीपासूनच अनुभवीत होती. त्यामुळे मालाच्या बोलण्याचे तिला जास्त दुःख झाले नाही.

एकदा पार्वती म्हातारपणाने आजारी पडली. अनंतला तिची अत्यंत काळजी वाटू लागली. त्यानें नको नको म्हणत असतांना सुद्धा तिचे न ऐकताच तिच्यावर उपचार करण्याकरीता खूप पैसे खर्च केले. परंतु मालाला ते पहावले नाही.

दिव्यानाथ

एके दिवशी ती आपल्या नवऱ्याला म्हणाली–"एका आठवड्याने सण येत आहे. तेव्हां ह्या येत्या सणात तुम्ही मला रेशमी साडी घेऊन द्या."

बायकोने समोर ठेवलेला प्रस्ताव ऐकून तो थोडा विचारमग्न झाला व म्हणाला–"अग, सणांना काय तोटा ते येतच रहाणार तू तर पहातींसच आहेस नां! माझा किती खर्च होतो आहे."

ते ऐकून मालाला भयंकर राग आला ती चिडून बोलली–"हो, एका भिकारणी-साठी एवढा खर्च तुम्ही करणारच."

अनंतला ते बोलणे विचित्र वाटले तो चकित नजरेने तिच्याकडे पहात म्हणाला–"हे काय ग, तू आजीबद्दल असले अभद्र बोलते आहेस." असे म्हणत तो घरातून रागाने बाहेर निघून गेला.

त्या दिवसापासून मालाला म्हातारी विषयी जास्तच इर्ष्या उत्पन्न झाली.

त्याच दिवशी रात्री मालाने जेवणाच्या-वेळी नवऱ्यास स्पष्ट बजावले–"तुम्हांला कसे कळत नाही हो! मी दिवसभर किती दुःखीं असते. तुम्हांला मी हवी कां ती भिकारीण?"

अनंतला भयंकर संताप आला तो चिडून म्हणाला–"अंग तुला कितीदा सांगितले की आजींना भिकारीण म्हणू नको तुला काय कळत नाही कां? पती म्हणून तुला सुखी ठेवणे हे माझे कर्तव्य आहे. हे मला पूर्णपणे ठाऊक आहे परंतु मी लहान अनाथ असतांना त्या आजीनेच दारोदारी भिक मागुन मला खाऊपिऊ घालून शिक्षण दिले. तसे असतांना मी आजी आजारी आहे तर अजिबात लक्ष देऊ नको हे कसे? तिची सर्व जबाबदारी मलाच पार पाडायला पाहिजे तू मुकाट्याने गप्प बस!"

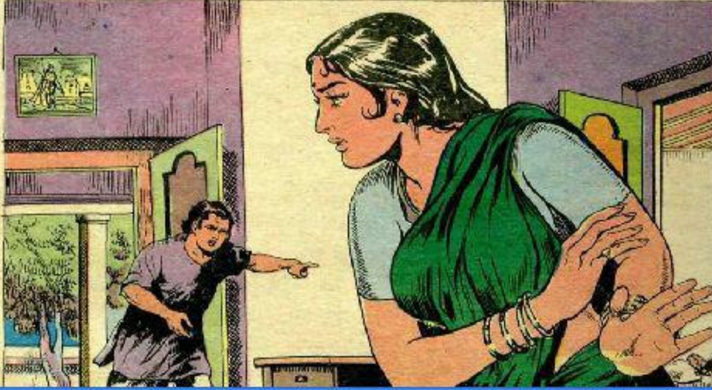
दुसऱ्या दिवशी रागाने तिने पहाटे आपल्या नवऱ्याला एक चिट्ठी लिहून त्याच्या उशी खाली ठेवली त्यात असे लिहिले होते–"मी माहेरी निघून जात आहे." असे लिहून निघून गेली.

अचानक आलेल्या आपल्या मुलीला पाहून तिच्या वडीलांनी विचारले–"अग तू एकटीच कशी आलीस? काय झाले?" मालाने सर्व गोष्टी आपल्या वडिलांना सांगत म्हटले–"बाबा माझ्या नवऱ्याला माझ्यापेक्षा त्या भिकारीण आजीचीच जास्त काळजी त्यामुळे मी त्या घरात क्षणभर सुद्धा राहू शकले नाही.

मालाचे वडील एकक्षण ते सर्व ऐकून गप्प राहीले व नंतर म्हणाले–"माला, "तू केलेस ते एक प्रकारे छानच झाले. ज्या दिवशी त्याला बायकोची जबाबदारी समजेल तेव्हां तो येईल."

आपल्या वडीलांचे बोलणे ऐकून तिला फार आनंद झाला. परंतु भावाने ती आल्यानंतर तीची अजिबात विचारपुस सुद्धा केली नाही ह्याचे तिला भारी दुःख झाले.

तिचे वडील कचेरीत जातांना तिला म्हणाले–"आता जे झाले ते झाले. मी

संध्याकाळी घरी आल्यावर ह्यावर सविस्तर विचार करून बोलू."

परंतु त्या दिवशी संध्याकाळ .होऊन अंधार पडू लागला तरी सुद्धा तिचे वडील कचेरीतून घरी परत आले नाहीत तिला खूप काळजी वाटू लागली. तिने वडीलांच्या कचेरीत काम करणाऱ्या रामदासच्या घरी जाऊन त्याला विचारले.

रामदास म्हणाला–"मला तर खरी गोष्ट सांगायची लाज वाटते. परंतु आज तुझ्या वडीलांना लांच घेतांना पकडण्यात आले आहे आणि बहुदा त्यांची नोकरी सुद्धा गेल्यातच जमा आहे. ते ऐकताच तिला कसेसेच होवू लागले. वडिलांना लांच घेतल्या मुळे नोकरीतुन काढले गेले तर आपल्या घराण्याची अब्रु धुळीला मिळेल. असा विचार करीत माला आपल्या घरी परत आली. तेव्हां तिला पाठीमागल्या दारी कसला तरी आवाज आला ती धाईधाईने मागल्या दारीं गेली पहाते तो काय तिचे वडील विहिरीच्या कांठावर काहीतरी कागदावर लिहून ठेऊन उडी मारण्याच्या विचारात होते. मालाने धावतच जाऊन त्यांना मागे खेचले.

"मुली, मी आता कोणालाही तोंड दाखविण्याच्या लायकीचा राहीलो नाही. मला मरून जाऊन दे." तिचे वडील म्हणाले,

"अहो बाबा असे काय म्हणता चला पाहू आधी घरात! तिने आपल्या अश्रुनां बांध घालीत त्यांना म्हटले.

"बाळे ह्या वयात नोकरी हातची घालून बसलो आता मला मोठी विवंचना आहे उर्वरित आयुष्य कोणाच्या जिवावर काढू?"

"बाबा, तुम्ही वाईट वाटून घेऊ नका! तुमची नोकरी गेली तर त्यात काय एवढेस बिघडले. दादाची नोकरी तर आहे नां; एकुलता एक मुलगा म्हटले म्हणजे तुम्हांला पोसण्याची जबाबदारी त्याचीच आहे नां?"

त्याच वेळी खोलीचे दार उघडून तिचा भाऊ बाहेर आला व म्हणाला–"माला मी माझी काय जबाबदारी आहे ते तुला मागाबून सांगेन प्रथम मला सांग तुझ्या वडीलांचे हातपाय मजबुत असतांना प्रतिष्ठेन -काम करत असतांना घेतलेली लांच तुला घृणास्पद कां वाटत नाही?

"दादा, देवाची शपथ घेऊन सांगते. बाबांनी केलेल्या गोष्टी करीता माझ्या मनांत द्वेष भावना नाही." माला म्हणाली,

ते ऐकताच मालाचा भाऊ खदखदून हंसू लागला व म्हणाला–"लांच घेण्यासारख्या अत्यंत वाईट कार्याबद्दल तुझ्या मनात वडिलांविषयी द्वेष भावना नाही. मग अपंग अनाथ असतांना व भिक मागण्याशिवाय दुसरा पर्याय नसतांना पार्वती आजी विषयी तुझ्या मनात द्वेष कां? वडिलांनी कसलाही, अपराध केला तरी आपल्या वडीलांचे भरणपोषण करण्याची जबाबदारी आहे. कां नाही तुझी!" ती चिडून म्हणाली.

"तुला मला हे सांगण्याची बिलकुल आवश्यकता नाही बर पण" हे बघ. अनाथ असलेल्या अनंतवर अनेक अडचणी कष्टें सहन करून पार्वती आजीने मोठे करून शिक्षण दिले व त्याला चार पैसे कमावण्याची योग्यता दिली. मग म्हातारपणात तिला सांभाळण्याची जबाबदारी काय त्याची नाहीं कां? त्यातून त्या घरातील तू सुन?" भावाने थोडे रागातच जाब विचारला.

आपल्या भावाला तिला प्रत्युत्तर करता आले नाही. तिने डोळ्यात पाणी आणीत म्हटले–"दादा, तू माझे चांगलेच डोळे उघडलेस उद्या पहाटे उठूनच मी माझ्या सासरी जाईन मला ह्याच गोष्टीची फक्त भीती वाटते की, बाबांना देवदयेने कसलीही शिक्षा होवू नये!"

ते सर्व ऐकून मालाचे वडिल स्मित हास्य करीत तिला थोपटत म्हणाले– "बाळे, तू चिंता करू नकोस. मी कोणाकडूनही लांच घेतली नाही की, माझी नोकरी पण गेली नाहीं. तुला चांगला धडा द्यावा म्हणुन हे सर्व कारस्थान रचले होते.

"बाबा, आपण तिघांनी रचलेल्या ह्या नाटकाने मला मात्र आयुष्यात सद्‌बुद्धी व चांगला वाईट विचार करण्याची प्रेरणा प्राप्त झाली." असे म्हणत ती निघून गेली.

शनैश्वराची पीडा

कनकदास नावाच्या एका गृहस्थाला काही कामानिमित्ताने शेजार गावच्या आपल्या नातेवाईकाकडे जायचे होते. पायवाट जंगलातून जाणारी होती. नातेवाईकांना भेटून तो परतमार्गे येत असतांना त्याला एक माणूस झाडापाठीमागे लपताना दिसला.

त्याला लपून बसलेले पाहून कनकदासला खात्री वाटू लागली की, तो एक चोर असावा. तो विचार येताच जवळच्या झाडापाठीमागे लपून तो त्याच्या हालचाली निरखून पाहू लागला. त्याच्या हातात टोपली होती तो जवळच्या एका मोठ्या वडाच्या बुंधापाशी गेला व तेथील ढोलीत त्याने ती टोपली ठेवली व निघून गेला.

ते सर्व दृष्य पहातच त्याची खात्री पटली की तो नक्कीच चोर आहे. त्या ढोलीतील टोपली हस्तगत करण्याच्या उद्देशाने तो घाईघाईने ढांगा टाकीत तेथे जाऊ लागला. तेवढ्यात गावांतील एक शंकरदास नावाचा वाणी त्याला समोरील वळणावरून येत असतांना दिसला.

कनकदास रागारागाने त्याच्याकडे पहात तसाच उभा राहीला. शंकरदास त्याच्या जवळ आला. तितक्यात तिसऱ्याच एका माणसाने येऊन ती टोपली काढून घेतली व तेथून तो पसार झाला.

ते सर्व पाहून कनकदासाने दिर्घ श्वास सोडला व शंकरदासला म्हटले–“शंकरदास, खरा चोर जेव्हां ती टोपली तेथे ठेवत होता तेव्हांच मी त्याला पाहिले. तो आपल्या डोळ्यात धूळ झोकून ती पळवून घेऊन जाण्याच्या विचारात होता. तितक्यात तू शनीसारखा दत्त म्हणून समोर आलास.

कनकदासचे बोलणें ऐकताच तो कावराबावरा चेहरा करीत म्हणाला–“त्या चोराला ती टोपली ढोलीत लपवून ठेवत असतांना मी दूरवरूनच पाहिले. ती पळवून नेण्याच्या विचारानेच मी ह्या झाडाशी आलो तर तूच माझ्यासमोर शनीसारखा उभा राहिलास. ज्या चोराने ते धन पळवून नेले. त्याला भाग्यदेवीची कृपाच झाली म्हणावयाची आपणमात्र एकमेकांना शनीश्वरासारखे सामोरे आलो.

ते दोघे अशा प्रकारे एकमेकांशी बोलत होते. तितक्यात ब्रह्मपुरच्या जमिनदाराचे दोन नोकर त्या ढोलीतून टोपली चोरून नेणाऱ्या माणसाला फटके मारीत तेथूनच घेऊन येतांना दिसले.

त्या दोन्ही नोकरांना कनकदास व शंकरदास पूर्वीपासूनच ओळखत होते.

कनकदासाने भोळेपणाचा आव आणित उगाचच त्यांना विचारले–“अरे हा माणूस कोण आहे? ह्याला कां बांधून आणलें?”

“हा बदमाश काल रात्री, जमिनदाराच्या घरी चोरी करून दागदागिने व पैसाअडका चोरून पळून गेला. आता चांगल्या मुद्देमालासह आमच्या तावडीत आला आहे. तरी तो स्वतःला निर्दोष समजतो आहे.” नोकर म्हणाले.

शंकरदास काही बोलणार तितक्यांत तो पकडला गेलेला माणुस डोके बडवून घेत कळवळत म्हणाला–“मालक, माझ्या बोलण्यावर विश्वास ठेवा.. मी दूरच्या झाडावर बसून फांदी तोडीत होतो. तेव्हां मी पाहिले कोणी एक माणूस एक टोपली

कमलेश्वर पांडे

ह्या डोलीत आणून लपवून ठेऊन पळून जात आहे. मी लोभाने तेथे गेलो व ती टोपली उचलून पळून निघालो व तुमच्या हाती सांपडलो. माझ्या म्हणण्यावर विश्वास करा. मी शपथ घेतो, मी चोर नाही !"

ते ऐकताच एका नोकराचा राग अनावर झाला तो त्याला दरडावीत म्हणाला–"अरे चोराच्या पोरा मुकाट तोंड बंद कर. तुझ्या बोलण्यावरून तर स्पष्टच कळते की, तू व तुझ्या सोबत आणखी एक चोर नक्की आहे. त्याचा ठावठिकाणा सांगतोस कां ? तुरुगांची हवा खायला पाठवू ?"

ह्यानंतर नाइलाजास्तव तो माणूस गप्प बसला. ते सर्व लोक निघून गेल्यानंतर कनकदास शंकरदासला म्हणाला–"शंकरदास तू माझ्या कर्मात शनि नाहीस, तर भाग्य देवता आहेस !"

ह्यावर शंकरदास मंद स्मित करत म्हणाले–"आपण दोघे काही क्षणापूर्वी एक दुसऱ्याचे शनी बनलो होतो. त्यामुळेच चोर रूपात पकडले न जाता सुटलो. आता तर माझ्या मनात पक्काच विश्वास बसला आहे की कोणीतरी विचित्र प्रकाराने तरी शनिश्वर आपल्या माणसावर उपकारच करतो आहे.

मला तर तसा अनुभव नाही की ह्यात नक्कीच खरेपणा आहे कां नाही. परंतु ही गोष्ट खरी आहे की खऱ्या चोराला ते धनाचे गोठाडे त्या डोलीत ठेवतांना आपण तिघांनीही पाहिले होते झाडाची फांदी कापायला जो माणूस वर चढला होता. त्याने चुकून जर आपल्या दोघांना पाहिले असते तर तो नक्कीच शनी बनून आपल्या मानगुटीस बसला असता." कनकदास आपला विचार त्याला सांगत म्हणाला.

"कसा का होईना चोरी केलेला माल खऱ्या चोराला प्राप्त झाला नसला तरी तो एक प्रकारे नशिबावानच म्हटला पाहिजे. कारण तो तुरुंगाची हवा खाण्यापासून तरी वाचला ना !" शंकरदासने म्हटले.

ह्या नंतर ते दोघे निर्धास्त मनाने गप्पा छाटीत गावाकडे निघाले.

[४]

[नागरिकांनी चित्रसेनला निवेदन केले उग्राक्ष राक्षस आपल्या प्राण्यांना माणसांना उचलून घेऊन जात आहे. चित्रसेन उग्राक्षाला भेटण्यासाठी त्याच्या किल्ल्यात गेला. उग्राक्षाने त्याला सांगितले अग्नी द्वीप मधली भयंकर माणसे उचलून घेऊन जात आहेत. त्याने चित्रसेनला वचन दिले की ती माणसे मी तुला दाखविन........पुढे]

उग्रांक्षाने चित्रसेन व त्याच्या बरोबर आलेल्या सर्व लोकांना किल्ल्याच्या आत नेले व तेथील अमुल्य वस्तु सोने चांदी इत्यादी दाखविले. निर्मिती पासून ते आतापर्यंत राक्षसांनी ज्या ज्या विभिन्न प्रकारच्या आयुधांचा हत्यारांचा वापर केला होता. तो पाहून चित्रसेन आश्चर्य चकित झाला. त्यातूनही जास्त आश्चर्य त्याला त्या खजिन्यातील सोन्यानाण्यांच्या राशी पाहून वाटले–"ह्या राक्षसांना ह्या संपत्तीचा काय बरे उपयोग ?" हे सर्व त्यांना कशाला ? नंतर चित्रसेनने उग्राक्षाला विचारले–'उग्राक्षा, तुम्हाला ह्या संपत्तीचा काय, फायदा ?"

हा प्रश्न ऐकतांच उग्राक्ष खळाळून हसत म्हणाला–" भविष्यात केव्हांतरी आमची जात सभ्य बनेल व त्यांना जर तुमच्या सारखा व्यापारधंदा किंवा शेतीवाडीं करा-

वीशी वाटली तर ह्या धनांचा नक्कीच उपयोग होईल नां! ह्याशिवाय पुढच्या अठरा वर्षात होणाऱ्या घटनांमधे एक मुख्य गोष्ट मी डोळ्यासमोर ठेऊन ह्या किल्ल्यात ह्या अमुल्य वस्तु सोने नाणे ह्यांचा संग्रह केला आहे.

अठरा वर्षांने एक मुख्य गोष्ट म्हणता क्षणी चित्रसेनच्या मनांत एक दाट शंका आली की, ह्या पाठीमागे नक्कीच त्याचा प्रकार काही तरी हेतू काळाबेरा आहे. तेव्हां ह्या संबधी जास्त शंका प्रकट करणे बरोबर होणार नाही. त्यातून त्याला जर अजून खात्री वाटत असली की मी माझा अठरा वर्षाचा मुलगा त्याच्या हाती सोपवेन तर त्याला तसेच वाटू दे आपल्याला काय।

चित्रसेनने पूर्णपणे हिंडून किल्ल्याची सारी विशेषता पाहून घेतली. तेवढ्यातच संध्याकाळ झाली उग्राक्षाने आपल्या पाहुण्यांना मोठ्या आगत्याने फार मोठी मेजवानी दिली मेजवानी चालू असतांनाच एक सेवक धावत धावत तेथे आला व म्हणाला–"प्रभु, अग्नि द्वीप मधिल रहाणारे ज्या भयंकर पक्षावर बसून भ्रमण करतात त्या एका पक्षाला कुभींनी प्रदेशा-वरून जाताना आपल्या पहारेकऱ्याने पाहिले व काटयाकुटचा जाळून ह्या गोष्टीची आपल्याला सुचना देण्यास सांगितली आहे.

त्या सेवकांचे बोलणे ऐकून उग्राक्षाला आश्चर्य वाटले तो म्हणाला–"चित्रसेन,

आता आपल्याला येथून लवकरच गेले पाहिजे तुझ्या राज्यातील लोकांना उचलून घेऊन जाणारे दुष्ट मी तुला दाखवितो आपण डोळ्यात तेल घालून सावध राहीले पाहिजे."

ह्यानंतर सर्वांनी भराभर आपले जेवण उरकले व उग्राक्षाच्या पाठोपाठ सारे निघाले. उग्राक्षाने चित्रसेन व थोडे फार सैन्य स्वत: बरोबर घेऊन बाकी सैन्याला दुसऱ्या दिशेला पाठविले.

उग्राक्ष व चित्रसेन किल्ला पार करून जंगलाच्या वाटेने थोडेफारच पुढे गेले नाहीत तोच त्यांना किल्ल्याच्या बाजूने पक्षांच्या पंखाचा फडफडाट पक्षांचा किच-किचाट ऐकू आला. घाबरून सर्वजण झाडाचा अडोसा करून उभे राहीले व त्यांनी किल्ल्याकडे आपली भयभीत नजर टाकली. किल्ल्याच्या वरच्या बाजूला पंख पसरून उडणाऱ्या काही विचित्र आकृत्या त्यांच्या दृष्टीस पडल्या किल्ल्याच्या रक्षणाकरीता असलेले राक्षस आपल्या मशाली उंचाऊन आरडून ओरडून त्यांना खाली उतरण्यास सांगत होते.

"उग्राक्षा, ह्या विकृत आकृत्या हादरवून सोडणाऱ्याच वाटताहेत बुवां त्यां विशालकाय तुझ्याकिल्ल्यावर उतरून किल्ल्याचा ताबा तर मिळवणार नाहीत नां?" चित्रसेनने भयशंकेने विचारले.

ह्या अग्नी द्वीप मधल्या लोकांनी पूर्वी एकदा तसा प्रयत्न केला होता परंतु माझ्या

अनुचरांनी आपल्या मशाली व लांब अणकुचीदार भाल्याच्या सहाय्याने त्यावर स्वार होणाऱ्या एकाला खाली पाडून साखळदंडाने कैद केले होते. परंतु त्याच्याकडून सविस्तर माहिती मिळण्यापूर्वी तो माणूस मरण पावला आता बहुदा त्याचे साथीदार माझ्या बरोबर बदला घेण्याच्या विचारात असावेत "बस, हिच एकगोष्ट आहे. परतु माझा विश्वास आहे की, ते लोक किल्ल्यात उतरू शकणार नाहीत·" उग्राक्ष म्हणाला.

उग्राक्षाचे बोलणे संपते न संपते तोच चारी बाजुंची झाडे झुडपे हवेने जोरजोरात. हलू लागली व दुसऱ्या क्षणी भयंकर फडफडाट करीत दोन पक्षी आकाशातून खाली उतरले. त्यांच्या पाठीवरून वाघांचे चामडे गुंडाळलेली चार माणसे पण खाली उतरली.

उग्राक्षने तत्क्षणी चित्रसेन व आपल्या साथीदारांना फाद्यांच्या आड नेले. त्या विचित्र पक्षांवर बसून आलेली माणसे जमीनीवर पालथी पडून थोडावेळ चोहोबाजूला निरखून पाहू लागली नंतर उठून त्यांनी परस्पर एकमेकांना संकेत केला की, आता पुढे निघण्यास हरकत नाही. त्यांच्या पाठीमागे ते पक्षी पण पंख फडफडत चालू लागले.

खरे तर त्यांना पंख असूनही पक्षी म्हणणें योग्य वाटत नव्हते. कारण त्यांची नाके तीन फुट लांब होती. ते जेव्हां आपले नाक वर करून तोंड उघडत तेव्हां वाघा सारखे तिक्ष्ण दांत दिसत होते. प्राण्यासारखी एक छोटी शेपटी त्यांना होती. ते पक्षांसारखे पुढच्या दोन पायांवर थोडेसे वाकूंन चालत होते. त्यांची उंची सुमारे सात आठफुट होती. ते विचित्र आकाराचे होते.

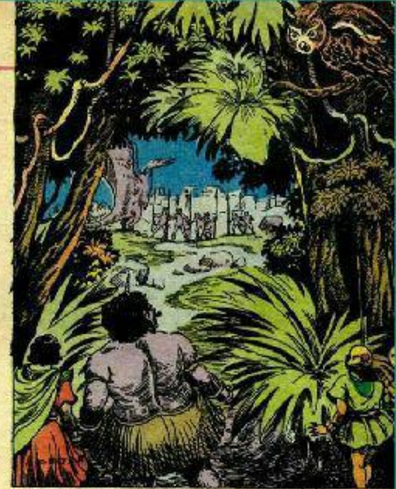
"खरी तर आपल्याला भीतीं त्या वाघाचे कातडे पांघरलेल्या माणसांपासून नाही तर ह्या पक्षांपासूनच आहे. जर कां कोणी वैरी त्यांच्यावर हल्ला करून गेला तर ते पक्षी धावून जाऊन लढत असतात. वेगवेगळ्या प्रकारचे आवाज काढून ते लोक त्यांना त्रास देऊन हुसकावत. माझ्या सेवकांपैकी काही लोकांना त्या पक्षानी आपल्या चोंची व नखांनी फाडून टाकले आहे" उग्राक्ष म्हणाला.

तिकडे त्या पक्षांवरून उतरलेली भयंकर माणसे हळूहळू त्या झाडाझुडूपांमधून पुढे सरकू लागली. दोन्ही पक्षीं आपल्या माना उंचावून त्यांच्या पाठोपाठ पंखाचा फडफडाट करीत शत्रूची चाहूल घेत चालू लागली.

"ते पहा! हे लोक त्या दरीतील तुझ्या वसाहतीकडे निघाले आहेत. म्हणजे ह्याचा अर्थ तुझ्या प्रजेतील काही माणसे आज नाहीशी होणार दिसते." उग्राक्ष म्हणाला.

"मग काय आपल्याला असे मुकाट्यानेच मुग गिळून पहावे लागणार." चित्रसेनने व्याकुळ स्वरात विचारले.

"हो हो! नाहीतर आपण काय करू शकणार? त्या लोकांसमवेत ते भयंकर पक्षी असल्यामुळे आपल्याला गप्प रहाण्याशिवाय काही गंत्यतरच नाही. तीं माणसे जर एकटीच सांपडली असती तर मात्र मी माझ्या केवळ अंगठ्याने त्यांना चेचून त्यांचे चूर्ण करून टाकले असते.

तितक्यात उग्राक्ष व चित्रसेन ज्या झाडा पाठीमागे दडलेले होते. त्या झाडावरचे घाणेरडे घुबड विचित्र आवाजात काहीतरी कुचकुचले तो कर्कश आवाज ऐकून ती वाघाचे कातडे गुंडाळलेली माणसे झटक्याने मागे वळली. तेव्हां त्यांच्या हातातील चमकते भाले अंधारात जास्तच उजळून निघाले. ते भयंकर पक्षी सुद्धा चोच उंचावून कर्कश आवाजात त्याना दुजोरा देत किंचाळ लागले.

"त्या लोकांना शंका आली वाटते येथे नक्कीच कोणी तरी माणसे आहेत." उग्राक्ष म्हणाला. त्यानंतर त्यांनी आपल्या सेव. कांना जवळ बोलावून त्यांच्या कानात

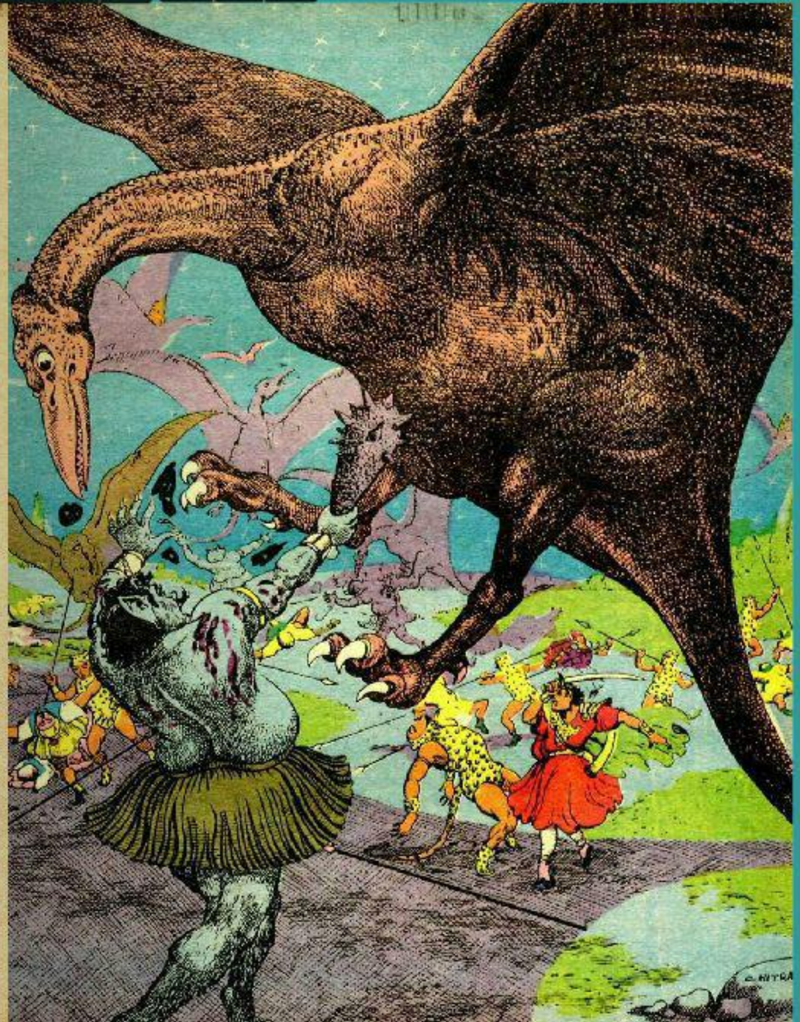
काहीतरीं कुजबुज केली. त्यांनी आपले दोन भाग केले व वेगवेगळया दिशेने निघून गेले. दुसऱ्या क्षणी ते पक्षी आवासून उग्राक्ष व चित्रसेन होते त्या बाजूला धावू लागले. त्यांच्या पाठोपाठ ते वाघाचे चामडे नेसलेले लोक सुद्धा पळू लागले.

चित्रसेनने कमरेची तलवार खेचली. उग्राक्षाने आपल्या हातातील गदा हवेत गरागर फिरली व तो त्याच्यावर तुटून पडला. तत्क्षणी तो वळून एका बाजुला कोलमडला परंतु दुसरा पक्षी उग्राक्षाच्या डोक्यावरून खांद्यावर चढून त्याच्या डोक्यावर चोचींचा प्रहार करू लागला.

त्याचवेळी उग्राक्षाचे सेवक दोन्ही बाजूंनी गर्जना करीत आले व ते चर्मधारी लोकांवर तुटून पडले. संधी मिळताच चित्रसेन पुढच्या बाजुला उडी मारून आला. त्याने आपल्या तलवारीने एका माणसाचे दोन तुकडे करून टाकले.

ह्यानंतर दोघांच्या मधे युद्ध सुरू झाले. उग्राक्ष आपल्या जखमांच्या घावाकडे दुर्लक्ष करून त्या पक्षांवर हल्ला करीतच होता. ते उग्राक्षाच्या तावडीतून निसटले आणि उलट त्याच्यावर हल्ला करू लागले. त्या पक्षांच्या चोंचीच्या माराला केवळ उग्राक्षच नाही तर त्याचे बरेच सैन्य सुद्धा जखमी झाले. काही लोक वेदनेने विव्हळत खाली कोसळून पडले.

चित्रसेनच्या तलवारीचा मार खाऊन एक दुष्ट खाली कोसळला. नंतर तो इतर लोकांकडे वळला. ते पाहून आपल्या भाल्यांच्या सहाय्याने स्वत:चे रक्षण करीत तोंडाने विचित्र तऱ्हेचा आवाज काढीत ते लोकपाठीमागे पळून जाऊ लागले. त्यांना वेढून घेण्याचा प्रयत्न चित्रसेन व त्यांच्या बाकीच्या अनुचरांनी केला. परंतु तेवढयात ते पक्षी दत्त म्हणून समोर येऊन उभे राहीले पक्षी सुद्धा आपले पाय, चोंच पंखाने त्याच्यावर हल्ला

करीत आपल्या मालकांप्रमाणे मागे मागे किचकिच करीत जाऊ लागले.

ते पाहून उग्राक्ष भयंकर आवाज काढीत गदा फिरवीत त्यांच्यावर तुटून पडला. त्यावेळी त्यांच्यातील वांचलेले तीन वाघ चर्मधारी पक्षांच्या पाठीवर उड्यामारून बसण्याचा प्रयत्न करू लागले. त्यांच्या तोंडातून येणारा विचित्र आवाज ऐकून ते उडाले. उग्राक्षाने आपली गदा जोरजोरात फिरवली व त्या पक्षांवर फेकली. त्याच्या त्या झटक्याने ते एकदम मागे सरकले व आपल्या चोचींनी त्यांनी ती गदा खाली पाडली त्या गदेच्या प्रहाराने उग्राक्षच जखमी होऊन खाली पडला. त्यांच्या जखमांमधून रक्त वाहू लागले. चित्रसेन त्याच्या जवळ येत त्याला म्हणाला— "उग्राक्षा, फार खोल घाव तर नाही नां लागला? मरणाची भीती वगैरे?" असे म्हणत उग्राक्ष जखमेच्या दुखापतीने विव्हळु लागला नंतर म्हणाला—"तशी मरणाची भीती नाही. परंतु आता दहा दिवस तसे अंथरूणाला खिळून रहाण्याशिवाय गत्यंतर नाही. पण सांग बाबा. माझे किती सेवक मरण पावले?"

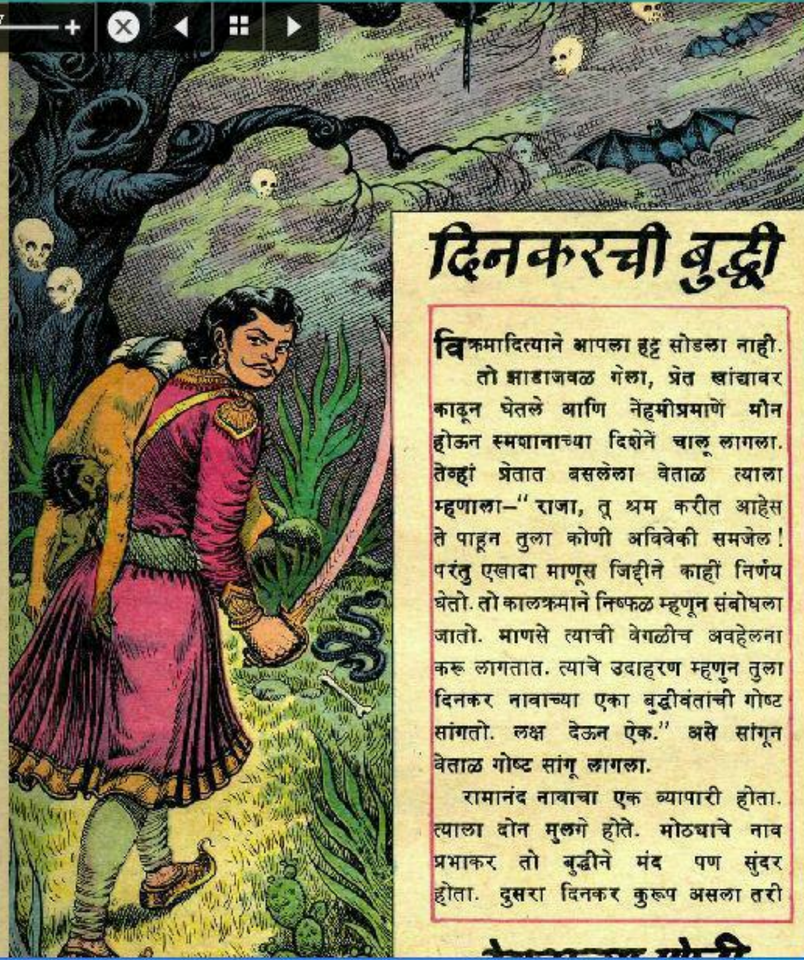
"दोन जणांना त्या भयंकर पक्षांने आपल्या चोचीने फाडून टाकले. चौथेजण जखमांच्या वेदनेने कण्हत आहेत." असे म्हणून त्याने आपल्या जवळ येणाऱ्या राक्षसांना विचारले—"काय रे एकच शत्रूचा माणूस मेला नां?"

"होय, महाराज!" राक्षसांनी उत्तर दिले.

"छी: भित्रे पळपुटे कुठचे! इतके सारे राक्षस वीर असतांना सुद्धा त्या येणाऱ्या माणसांना आपण हाकलून लावू शकलो नाही. हि तर शरमेची गोष्ट आहे छी: छी:" काय ही आपण माणसे असे म्हणत उग्राक्ष उठून बसण्याचा प्रयत्न करू लागला. त्याला भयंकर वेदना होऊ लागल्या, तितक्यात त्याचे सेवक जवळ आले त्याला खांद्यात हात घालून त्यांनी उठून उभे केले.

(क्रमश:)

दिनकरची बुद्धी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेंहमीप्रमाणें मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेनें चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तू श्रम करीत आहेस ते पाहून तुला कोणी अविवेकी समजेल! परंतु एखादा माणूस जिद्दीने काहीं निर्णय घेतो. तो कालक्रमाने निष्फळ म्हणून संबोधला जातो. माणसे त्याची वेगळीच अवहेलना करू लागतात. त्याचे उदाहरण म्हणुन तुला दिनकर नावाच्या एका बुद्धीवंतांची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

रामानंद नावाचा एक व्यापारी होता. त्याला दोन मुलगे होते. मोठ्याचे नाव प्रभाकर तो बुद्धीने मंद पण सुंदर होता. दुसरा दिनकर कुरूप असला तरी

तल्लख बुद्धीचा होता. रामानंदाची जेव्हां चाळीशी उलटली तेव्हां त्यांची पत्नी एकाएकी वारली. त्याचे आपल्या पत्नीवर अत्यंत प्रेम होते. त्याच कारणाने की काय त्यांनीही ती मरताच अंथरुणास पाठ धरली. त्यामुळे त्यांच्या धाकट्या मुलानीं दिनकरने व्यापारात आपले लक्ष घातले व हळूहळू भरभराट केली.

बरेच दिवस उलटले गुणशेखर नावाच्या एका व्यापाराने रामानंदाच्या कुटूंबाची ख्यालीखुशाली ऐकली होती. त्यांनी आपल्या दोन मुलींचा विवाह प्रभाकर व दिनकर यांच्या बरोबर लावून देण्याचा निश्चय केला. साखरपुड्याच्या वेळी गुणशेखरची मोठी मुलगी हिचे प्रभाकरावर मन बसले तिने मनानेच त्याला पतीं म्हणुन वरले. परंतु त्याची दुसरी मुलगी शोभा हिनें दिनकरची बुद्धीमत्ता न पहाता त्याच्या कुरूपतेकडे पाहून त्याला स्पष्ट नकार दिला.

दिनकरला त्याचा अत्यंत राग आला. त्याने शपथ घेतलीं की, शोभा पेक्षाही अत्यंत रूपवती मुलीशी मी लग्न करून दाखविले नाही. तर मी नावाचा दिनकर नाही.

ह्यानंतर रमाचे प्रभाकर बरोबर थाटामाटाने लग्न झाले व काही दिवसाने रामानंद वारले. आपल्या सासऱ्यांच्या निधनानंतर थोड्या दिवसाने रमा आपल्या दिरापाशी जाऊन म्हणाली–"भावजी, तुम्ही खुप बुद्धिमान आहात! माझा नवरा बावळट आहे. माझ्या बहीणीनें शोभानें तुमच्याशी लग्न करण्यास नकार दिला. त्या कारणामुळे तुम्ही एखादे वेळेस माझ्यावर सुद्धा रागावला असाल. आमच्यावर जो काय अन्याय होत आहे तो डोळ्यांनी पहायला सासरे सुद्धा जिवंत राहीले नाहीत. मला तर एकाच गोष्टीची भीती वाटते की पुढे माझ्या भविष्याचे काय होणार?" ती कळवळीनें म्हणाली.

"वहिनी हे काय हो? तुमची काळजी नाहीशी होण्यासाठी मी काय करावे म्हणता?" दिनकर म्हणाला.

"तुम्ही इस्टेटीचा अर्धा वाटा ह्यांच्या नावानें लिहून द्या." रमा म्हणाली.

"अर्धाच कां हो! पूर्णच लिहून देतो मग तर झाले!" असे म्हणत दिनकरने आपल्या भावाच्या नावाने सर्व इस्टेट लिहून दिली व तो स्वतः कफल्लक होऊन व्यापार पाहू लागला.

सर्व इस्टेट आपल्या नवऱ्याच्या नावाने झाल्या बरोबर रमाचे मन दिराविषयी बदलले ती दिराची उपेक्षा करू लागली. ते पाहून नोकर चाकर सुद्धा त्याच्या बरोबर गैरव्यवहार करू लागले. परंतु दिनकरला मनांपासून माहीत होते की, मनुष्य स्वभावच असा असतो की, संपत्ती नाही म्हणजे कोणीही त्याकडे पाठ फिरवतो. त्यामुळे त्याने घर सोडून निघून जाण्याचा निश्चय केला व तो भाऊ भावजयेचा निरोप घेण्यासाठी आला.

"आता हो! आम्हांला आधीच लोक नावे ठेवतात तुम्ही निघून गेलात तर म्हणतील आम्हीच तुम्हांला घरातून हाकलवून लावले. मग आमची अब्रु चव्हाटयावर येईल." रमा कळवळत म्हणाली.

"वहिनी, मी असमर्थ दुबळा नाही. माझ्या शक्तिपरत्वे मी तुमच्याहून सुद्धा जास्त श्रीमंत होवून दाखविन आणि मगच घरात पाऊल ठेवीन. तुम्ही सर्वांना खुशाल

सांगा की, माझा भाऊ घमेंडी होता व पैसा कमावत नव्हता म्हणून तो रागारागाने घर सोडून निघून गेला." असे म्हणत दिनकर घराबाहेर पडला.

परंतु दिनकरला समजेना कुठे जावे. तो तसाच दुपार पर्यंत चालत राहला. डोक्यावर उन्ह टळटळीत होती अत्यंत श्रमा मुळे तो एका झाडाखाली दोन क्षण टेकला. त्याला तेथे दोन माणसे झोपलेली दिसली एक आंब्याचे झाड होते जवळच त्याला बरेच आंबे लागले होते. त्यानें तेथे जाऊन आंबे काढले व ती माणसे होती तेथे आला त्या दोघांनी त्याला नमस्कार करीत म्हटले– "कसा रे बाबा देवासारखा धावून आलास

चोरांनी आम्हाला मारले व लुबाडले. आमची सर्व संपत्ती घेऊन पसार झाले. आम्हांला अत्यंत भुक लागली आहे. जर तुझ्यापाशी काही खायला असले तर दे. आम्ही तुझे उपकार जन्मभरात विसरणार नाही. आम्हांला काही खायला प्यायला मिळाले नाही तर आम्ही हलूही शकणार नाही.

दिनकरने स्वतःच्या धोतराच्या सोग्यातून आणलेले आंबे त्याच्यापुढे टाकले व म्हटले–"महाशय, आपण ही फळे खा मागाहून जी काय उरतील ती मी खाईन.

दोघांनी हावरटासारखी भराभर ती फळे खाल्ली शेवटी काहीच त्याच्यासाठी उरली नाहीत ते पाहून त्यांना अत्यंत वाईट वाटले.

ते पाहून दिनकर म्हणाला वाईट वाटून घेऊ नका. अजून पर्यंत तरी माझ्या अंगात बळ आहे. पुढे जाता जाता मी खायला काही मिळते का पाहिन.

तेव्हां त्यातील एकजण म्हणाला–"माझे नाव रत्नस्वामी आहे. मी एका शहरातील प्रसिद्ध व्यापारी आहे. हा माझा नोकर कुमुद आहे. तुला आमच्याकडून काही मदत हवी असेल तर सांग. मी यथाशक्ति करण्याचा प्रयत्न करेन.

ह्यानंतर दिनकरने रत्नस्वामींना घडलेली सर्व हकिकत सांगितली. तेव्हां त्याचे बोलणे ऐकून त्याला अतिशय आनंद झाला. तो उत्साहानें म्हणाला–"मला काही मुलबाळ नाही. माझ्या व्यापारात मला मदतीला कोणी नाही. त्यामुळे मी अत्यंत काळजीत आहे. मी तुला चांगला पगार देईन. माझ्या बरोबर चल.

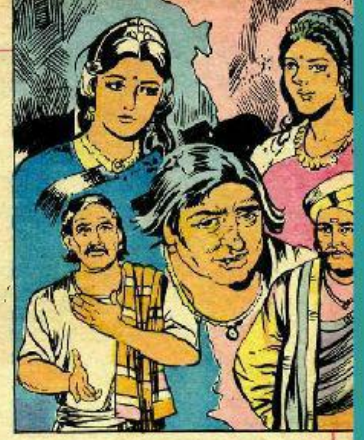
कामधंदा नसल्याने दिनकरने त्याचे म्हणणें मान्य केले व तो त्याचा बरोबर त्याच्या गांवी गेला. तेथे कुमुदने त्याला आपल्या घरात आश्रय देऊन त्याचे ऋण फेडले व रत्नस्वामीने त्याला नोकरी देऊन.

थोडया फार दिवसातच दिनकरने स्वतःच्या हुषारीने रत्नस्वामीच्या धंद्यात भरभराट घडवून आणली व त्याला अफाट पैसा मिळाला त्यामुळे खुष होऊन तो रत्नस्वामी कडून जे काय पैसे मिळत त्यातील अर्धे कुमुदला देत असे.

कुमुदला मनोहारी नावाची एक सुस्वरूप मुलगी होती. तिनें दिनकरची बुद्धिमता पाहिली व ती मनापासून त्याच्यावर मोहित झाली. रत्नस्वामीलासुद्धा रजनी नावाची एक मुलगी होती. परंतु ती दिसावयास अगदी बेताची होती. तिचे सुद्धा त्याच्यावर प्रेम होते. मनोहारीला समजेना की आपले त्याच्यावरील प्रेम त्याच्यापाशी कसे काय उघड करावे त्यामुळे दोघींनी एकमेकींची सहाय्यता घेण्याचे ठरवले परंतु जेव्हां एकीवरच त्यांचे प्रेम आहे हे त्यांना कळले तेव्हां त्यांनी दिनकरचे त्याबाबतींत काय मत आहे हे जाणण्याचे ठरविले.

त्या एकमेकींना म्हणाल्या–"मी अतिशय सुंदर आहे. दिनकर तर कुरूप आहे. तेव्हां माझ्यासारख्या सौंदर्यवान मुलीला तो नाकारणे शक्यच नाही. त्यातुन त्याने अशी सुद्धा शपथ घेतली आहे की अत्यंत सुंदर मुलीशीच आपण विवाह करणार त्यामुळे तो नक्कीच माझ्याशी लग्न करेल." मनोहारीने स्वतःच्या मनाची समजुत केली.

मी तर श्रीमंत दिनकर गरीब माझ्या सारख्या श्रीमंत मुलीला तो नकार देऊ शकणारच नाही. त्यातुन त्यांनी शपथ घेतली आहे की, माझ्या भावापेक्षां जास्त

सपत्ती मी कमावून दाखविन. त्या कारणामुळे दिनकर नक्कीच माझ्याशी लग्न करेल.

त्या दोघींना आपापल्या मनातील गोष्टी दिनकर समोर बोलून दाखवता आल्या नाहीत. त्यामुळे त्यांनी आपापल्या वडिलांना सांगितल्या ह्या गोष्टी ऐकून रत्नस्वामी व कुमुद अतिशय आनंदून गेले. व त्यांनी ही गोष्ट दिनकरच्या कानावर घातली. तेव्हां तावडतोब दिनकरनें रजनीच्या बरोबर लग्न करण्याचा आपला निर्णय सांगितला.

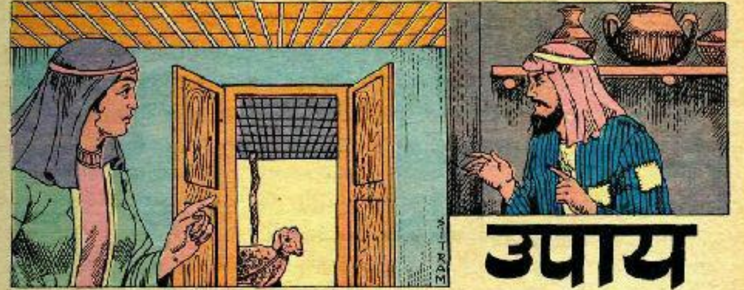
येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा, सौंदर्यवती मनोहारीचा तिरस्कार करून श्रीमंत घरातील कुरूप रजनी हिच्याशी लग्न करण्यापाठीमागे दिनकरचा काय हेतू

असावा ? केवळ धन हेच सर्वात मोठें मानणे हेच नां ! कारण तो आपल्या भावांपेक्षा जास्त श्रीमंत बनू शकतो. परंतु त्याचा तिरस्कार करणाऱ्या शोभापेक्षा सुंदर अशा मुली बरोबर लग्न करू शकला नाही. ह्या-मागचे कारण काय ? या शंकाचे समाधान कारक उत्तर दिले नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.

तेव्हां विक्रमादित्य म्हणाला—" दिनकरने कुरूप असलेल्या रजनी बरोबर विवाह करण्याचे कारण संपत्तीला प्राधान्य देणे हे कदापीं नाही. कारण ते प्रथमच स्पष्ट झालेले आहे. की तो अत्यंत इमानदार व सचरित्र आहे म्हणुनच त्यानें भावाला संपत्तीतील स्वतःचा हिस्सा सुद्धा देऊन टाकला व दारो-दार वणवण कामाकरींता भटकत राहला. वाटेतील रत्नस्वामी व कुमुद अशा परक्या माणसांना त्यांनी प्रथम खायला घालून त्यांची भूक भागवली. त्याच बरोबर रजनीच्या बरोबर लग्न करण्याच्या निश्चयाबरोबर त्यानें नैतिक मूल्ये दाखवून दिली आहेत. मनोहारी सुंदर मुलगी आहे कोणताही श्रीमंत मुलगा तिच्या रूपलावण्याकडे पाहून तिच्याशी लग्नास तयार होईल. परंतु रजनी सारख्या कुरूप मुलीशी तोच प्रेम करू शकतो कारण तो फक्त धनालाच महत्त्व देतो तसा तो सुद्धा कुरूप आहे त्याने सुद्धा नकार दर्शविला तर तिला योग्य पती मिळणे अत्यंत दुर्लभ आता राहीली त्याने घेतलेली शपथ की शोभापेक्षा सुंदर मुलींशी लग्न करून दाखविन. जर का त्याला त्याने म्हटल्यासारखे प्रतिज्ञेचे पालन करा-वयाचे झाले तर त्याला आपला धर्ममार्गाचा त्याग केला पाहिजे. हि गोष्ट दिनकरने लपवलेली नाही. त्यामुळेच त्यांनी नीती धर्माचा त्याग केला नाही. परंतु त्याने तात्कालीक आवेशात येऊन जी प्रतिज्ञा केली होती त्याला फेटाळून लावले.

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

उपाय

ताश्कंद नगरात एक मीरकमल नावाचा व्यापारी रहात होता. तो व्यापाराला निघे तेव्हां त्याची बायको जमीरा शेजार-पाजारी भीक मागत फिरत असे त्यांना काही मुलबाळ झाले नाही. त्याना एकच विवचना असे की पैसा खर्च केल्याशिवाय आपण आपले पोट भरले पाहीजे मीरकमल काम-धंद्या निमित्ताने आठवड्याचे सहा दिवस बाहेर व बुधवारी घरात राही.

एके दिवशी मीरकमलने दोन वर्षाची एक मरतुकडी बकरी रस्त्यामधे एका कडून विकत घेतली व घरी आणली.

त्यामुळे जमीरा अगदी वैतागून गेली. तीने दिवसभर ओरबाडून आजुबाजुचे गवत खाऊन आवार साफ करून टाकले होते.

बुधवारी जेव्हां मीरकमल घरी आला तेव्हां तिने डोळ्यात पाणी काढत म्हटले "काय हो तुम्ही, माझा जीव घ्यायला माझ्या उरावर ही बकरी आणून ठेवली नाहीत नां ? तुम्हाला काय मी जगू नाही असे वाटते का ?. तुम्ही तिला तरी घालवून लावा नाहीतर मी माहेरी निघून जाते ?"

"अग, अग एवढी घाईगर्दीला काय येतेस मी बकरीचे पहातो." मीरकमल आपल्या बायकोला समजावीत म्हणाला.

त्याच दिवशी तो आपल्या आईच्या थडग्यापाशी स्मशानात गेला. तेथे चोहो-बाजूला खूप गवत उगवले होते ते उंच वाढून वाऱ्यावर डोलत होते. मीरकमलने विचार केला की, आपल्या बकरीला ह्यापेक्षा सुंदर मेजवानी दुसरी कोणती मिळणार.

तो भराभर पावले उचलीत घराकडे आला व आपल्या बकरीला घेऊन स्मशानात आला. त्याच्या राखणदाराला म्हणाला— "अरे बाबा, मी तर खूप थकलो आहे.